

DOI: 10.33310/2518-7813-2020-68-1-68-73

УДК 37.08(477.84)

Тетяна ДУДКА

*доктор педагогічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту та інноваційних технологій
соціокультурної діяльності
Національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна
e-mail: t.yu.dudka@npu.edu.ua*

СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ВІДРОДЖЕННЯ КРЕМЕНЕЦЬКОГО ЛІЦЕЮ ПІД ПОЛЬСЬКИМ ПРОТЕКТОРАТОМ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

У статті проаналізовано поетапність соціокультурного відродження Кременецького ліцею у складі Польщі протягом першого тридцятиріччя ХХ століття. Окреслено значущість впливу функціонування закладу для успішного регіонального розвитку досліджуваного періоду. Унаочнено мережеву структуру Кременецького ліцею, репрезентованого на рівні дошкільних, середніх, загальноосвітніх та академічних закладів, діяльність яких підсилювалася завдяки упорядкованості внутрішньо-соціальних взаємовідносин.

У ході дослідницького пошуку використано цілу низку методів – історико-педагогічний, історико-генетичний, поетапно-проблемний, порівняльний, хронологічно-змістовний.

Ключові слова: Кременецький ліцей, освіта, наука, соціальний та культурний розвиток, Наддніпрянина.

Сучасна освіта опинилася він-на-віч із такими соціокультурними протиріччями, які наслідково віддзеркалюють наявність військово-політичної нестабільності, регіональної розосередженості та відсутності впевненої переконливості у оптимістичному «завтра». Зародки песимізму на соціокультурному рівні є наслідком міжособної роздвоєності, подвійності стандартів та неповної визначеності на шкалі регламентованих орієнтирів. Їх подолання повинно рухатися з урахуванням викликів часу, вимог сучасного суспільного розвитку та попередніх уроків минулого.

Досить цінним історико-педагогічним досвідом вирізняється Кременецький ліцей, який у період міжвоєнних років відзначався певною прогресивністю та зорієнтованістю на досягнення продуктивних результатів соціокультурного зростання.

Фрагментарність дослідження окремих аспектів сформульованої проблематики знаходимо на сторінках праць окремих українських дослідників, зокрема О. Сухомлинської, Т. Завгородньої, О. Лавріненка, Н. Дем'яненко та інших. Варто звернути дослідницьку увагу на ті історичні факти, які дозволяють нам сформувати найбільш повне історико-педагогічне панно соціокультурного відродження Кременецького ліцею, функціонування якого на українських теренах залишило вагомий слід у розвитку вітчизняної освіти та науки.

У межах заявленої проблематики автором виокремлено окремі дослідницькі завдання:

- окреслити значущість феноменологічного впливу на розвиток вітчизняної освіти та просвітництва;

- деталізувати мережеву структуру Кременецького ліцею з урахуванням ключових особливостей їх функціонування;
- переосмислити уроки минулого у ретроспекції майбутнього освітнього реформування.

Завершення Першої світової війни переорієнтувало вітчизняну спільноту на пошуки найбільш оптимальних шляхів для виходу із наявної суспільно кризи. Окремою ремаркою владні структури акцентували увагу на обов'язковості розвитку освіти, функціонування якої потребувало відповідної ресурсної підтримки. Проте, заплановані проекти на певному часовому проміжку залишалися безрезультатними, оскільки їх втілення у більшій мірі підкріплювалося нормативно, а не фінансово. Така тенденційність була характерною для Волині, яка у досліджуваний період перебувала під польським протекторатом вже починаючи із 1918 року.

Координаційними кроками на зустріч освітньому розвитку було утвердження принципу доступності навчання для представників різних соціальних верств, створення умов для безкоштовного навчання, формування єдиного керівного апарату для «моніторингу якості» функціонування осередків просвітництва. Одним із таких осередків на проукраїнських теренах став Кременецький ліцей. Основною метою заснування якого було створення найбільш оптимального клімату для виховання вірних підданих державі громадян та забезпечення процвітання «...науки, Вітчизни і честі...» [1, 46].

Акцент на території Кременеця був зроблений польською владою не випадково, оскільки ще

з попередніх десятиліть Волинь відрзнялася з-поміж інших проукраїнських регіонів відповідним науково-освітнім рівнем.

У планах профільної урядової структури на нормативному рівні утверджувалося три пріоритетні напрями роботи зазначеного освітнього осередку – освітня, просвітницька та соціокультурна. Реалізація освітньої функції покладалася на кваліфікований педагогічний склад, який оперуючи відповідним дидактичним інструментарієм повинен був забезпечити відповідний рівень навчально-виховного процесу.

Відродження Кременецького ліцею на міцних освітніх підвалинах попереднього століття досить виразно засвідчив історіографічний опис завдань освітнього закладу: «...давні заслуги...та... нові обов'язки...» [5, 17].

У організаційному контексті, діяльність ліцею передбачала паралельне функціонування у своєму складі цілого комплексу освітніх закладів «...загальноосвітньої школи, гімназії, середньої рільничої школи, професійно-технічних училищ, учительської семінарії...» [12, 315].

Кременецький ліцей, як освітній комплекс, забезпечував функціонування декількох освітніх рівнів, що уможливило паралельне охоплення широкого кола цільової аудиторії. Ще однією освітньою «родзинкою» закладу була зорієнтованість існуючих навчальних програм на задоволення реально існуючих потреб регіону.

Слід зауважити, що рівень соціокультурного та освітнього розвитку Волині у досліджуваний період був досить низьким у порівнянні із Польщею. У зв'язку із цією обставиною, перед наявним викладацьким складом поставало надзвичайно складне завдання – підібрати й оптимізувати дидактичний інструментарій таким чином, щоб підготувати освічену молоду генерацію, здатну згодом підняти на своїх плечах тягар регіонального розвитку.

У досліджуваний період актуальною залишалася проблема неписьменності, а тому одним із завдань функціонування одного із «підрозділів» Кременецького ліцею – учительської семінарії було налагодження ефективної під-

готовки педагогічних кадрів. Випускник такої семінарії отримував законне право працювати у загальноосвітніх навчальних закладах Польщі та інших країн (див. рис. 1).

На зміну ліквідованій учительській семінарії (1932 р.) було відкрито інший заклад аналогічного профілю – педагогіум, який розгорнув своє функціонування у 1935 р. (рис.1). Зазначений освітній концентр повинен був підсилити існуючу педагогічну підготовку молодих кадрів. Окрім цього, заклад націлювався на ліквідацію проблеми малодосвідченості.

Черговим структурним підрозділом Кременецького ліцею була гімназія імені Тадеуша Чацького, цільовою аудиторією якої була не лише місцева молодь, але й представники із проросійської території (понад 50% від загальної кількості) (рис.1) [3, 37]. Остання теза засвідчує, що рівень освітньої підготовки цього просвітницького осередку був настільки високим, що його популярність ширилася територіальними просторами українських земель.

Досить почесне місце у структурі Кременецького ліцею займала школа сільськогосподарського та лісного профілю, яка за своїм рівнем прирівнювалася до середньої школи (рис.1). Очільником цього профільного осередку був призначений Г. Тарновський, який прикладав чимало зусиль

* дошкільний навчальний заклад

Рисунок 1. – Мережева структура Кременецького ліцею (поч. XX ст.)

для оптимізації підготовки фахівців зазначеного профілю. З цією метою до освітнього процесу закладу було залучено достатню кількість практичних занять, під час яких вихованці працювало над розв'язанням завдань прикладного характеру. Перед тим, як перейти до опрацювання таких завдань вихованці проходили інтенсивний «курс» теоретичної підготовки, який дозволяв їм без проблем перейти до розв'язання більш складних завдань в умовах відкритої місцевості.

Не менш важливі функції освітньої підготовки поклалися на нижчу садовничу школу та школу гайових (рис.1) [2]. Обидва просвітницькі осередки зорієнтовувалися на підготовку спеціалістів середнього рівня для сільськогосподарської сфери та лісництва. Слід зауважити, що функціонування відповідної лісної спеціалізації у школі гайових було досить нетривале за часовим критерієм, що вочевидь обумовлювалося не високим попитом на працівників такого профілю.

Багаторівневість навчально-виховних центрів досліджуваного ліцею не обмежувалася лише дошкільними, середніми та загальноосвітніми закладами.

Досить вагомим напрямом діяльності Кременецького ліцею була необхідність забезпечення належної професійної підготовки працівників для промисловості. З цією метою у складі ліцею розгорнула свою діяльність середня сільськогосподарська реміснична школа (рис.1). Джерелознавчі матеріали засвідчують, що на базі ремісничої школи діяло декілька відділів підготовки за відповідними профілями – столярним, електромонтерним, механічним, слюсарним. Тривалість навчання у названому закладі становила 3 роки, куди мали право вступати випускники після семирічної школи.

З вище викладеного стає зрозумілим, що освітня мережа Кременецького ліцею здійснювала досить комплексну підготовку вихованців в межах перших трьох навчальних рівнів, що на рівні вікового цензу охоплювало цільову аудиторію від семи до двадцяти одного року.

Справжніми осередками виховного впливу, які діяли у складі ліцею, були інтернати (у сучасному розумінні гуртожитки) (рис.1) [7]. Їх «цільовий фонд» заселяв учнівський колектив вихованців ліцею. Такі інтернати диференціювалися за критерієм статі, що відповідно накладало відбиток на формування їх різновидів – чоловічих та жіночих. Такі інтернати зорієнтовувалися не лише на задоволення соціально-побутових потреб пересічного вихованця, але й на виконання цілого ряду навчально-виховних, просвітницьких та соціокультурних функцій. Після завершення навчання представники Кременецького ліцею

опинялися у спеціальних виховних умовах, які забезпечували підтримання відповідного клімату взаємодії, підтримки та спілкування. Слід зауважити, що для вихованців садовничої школи такі не вдалося створити спеціальних інтернатних умов, що в більшій мірі було наслідком територіальної віддаленості цього освітнього концентру (село Сураж) від місцезнаходження самих гуртожитків (місто Кременець та село Білокриниця).

З метою створення найбільш продуктивних умов для функціонування самоосвіти на базі досліджуваного ліцею було засновано бібліотеку [9]. Названа книгозбірня володіла досить значним і на той час книжними фондами, чисельність одиниць яких перевищувала тисячу одиниць. У алфавітному каталозі була представлена виключно наукова література, стародруки й рукописи, давні пам'ятки та «нумізматика» [9]. Основний фонд джерелознавчої колекції презентували раритети двох попередніх століть, які були люб'язно подаровані закладу тогочасними меценатами, зокрема, відомим серед них був – І. Часновський. Цікавим, на наш погляд, історичним фактом було й те, що частина творів була написана на іноземній мові, що частково передбачало необхідність освоєння вихованцями «вершин» іноземних мов (зокрема, французької, німецької, італійської, польської) [9].

Досить цікавим історико-педагогічним фактом було відкриття на базі досліджуваного ліцею «передшколи» (рис.1) [9, 31]. Ідейність заснування такого осередку була досить достатньо виваженою з точки зору тогочасних умов, оскільки зорієнтовувалася на виконання функцій дошкільного навчального закладу. Цільовою аудиторією вихованців такого закладу були діти дошкільного віку працівників ліцею.

Окрім загальноосвітнього та вузькопрофільного спрямування, у складі ліцею функціонували і вищі школи – відповідні народні університети (рис.1). Вони не були «повнофункціональними», а швидше експериментальними. Ідейність їх відкриття була почерпнута із академічного еталону Данії [2]. Особливістю вітчизняних прототипів було їх територіальне розташування на території сільських населених пунктів, які планувалося з їх допомогою перетворити на справжні культурно-освітні центри. І якщо їх поява на польських землях датувалася кін. XIX ст., то на Волинській землі вони розгорнули своє активне функціонування лише у першому тридцятиріччі наступного століття. Трьома територіальними центрами народних університетів були наступні повіти – Дубенський, Костопільський та Ковельський [13].

Важливу соціокультурну функцію у досліджуваній період виконував Музей Кременецького

ліцею, названий на честь доктора наук В. Бессера (рис.1). Відкриття останнього, відбулося за підтримки місцевого осередку «Просвіта» та Наукового товариства імені Шевченка [11, 77]. Основні експозиції музею репрезентувалися за декількома тематичними напрямками – фізико-географічною (типи ґрунтів, представників рослинного і тваринного світу) та етнографічною [11]. Варто підкреслити, що експозиції музею були досить «мобільними» у досліджуваній період, що пояснювалося перш за все необхідністю реалізації мандрівного просвітництва у колі широких суспільних мас.

Новостворений культурно-просвітницький центр Очолив педагог О. Цинкаловський [11]. За ініціативи Олександра Миколайовича, ліцеїстами було зібрано на території Волині, Полісся та Підляшшя значну кількість природних та культурних експонатів. Усі вони увійшли в основу наступних відділів музею – «...археологічного, ботанічного, географічного, геологічного та етнографічного» [11, 78].

Ось як описав свої враження від реалізації просвітницького туризму разом зі своїми вихованцями О. Цинкаловський: «...довелося... бувати і ночувати в будинках учителів, хуторян, поміщиків... майже у кожному місці знаходили щось нове... часто консулювалися з професором І. Шендриком, В. Січинським та іншими фахівцями» [11, 78 – 79]. З метою унаочнення навчально-виховного процесу, місцевий просвітник-турист опублікував «...геологічну та археологічну карти Волині та Волинського Полісся» [11, 80].

За сприяння волинської «Просвіти» і місцевого відділу Спілки вчителів, свою діяльність розгорнула і кременецька туристична секція. Даний осередок широко практикував організацію просвітницького туризму на території досліджуваного регіону [7].

Ще однією досить цікавою структурною одиницею Кременецького ліцею був Волинський науковий інститут. Робота цього освітнього центру охопила досить широкий спектр професійної підготовки природничого, гуманітарного, етнографічного, економічного і сільськогосподарського профілю [6; 14; 15]. Основне завдання, яке покладалося на заклад було всебічне вивчення регіональних особливостей з метою подолання наявних труднощів на шляху до його соціально-економічного та культурного зростання.

Управлінські функції у такій освітній мережі єдиної структури Кременецького ліцею поклалися на керівний апарат педагогічної ради [10]. До їх компетенції входили повноваження з організації належного навчально-виховного рівня діяльності досліджуваної освітньої структури, шляхом залучення необхідного ресурсного потенціалу регіону.

Підсумовуючи значущість феноменологічного функціонування можемо зробити висновок, що феноменальність соціокультурного відродження Кременецького ліцею у складі Польщі забезпечувалася наявною організаційної цілісністю, відповідною матеріально-технічною базою та кваліфікованим кадровим потенціалом. Усупереч викликам міжвоєнних років досліджуваній освітній осередок настільки ефективно налагодив багаторівневість освітньої підготовки, що став популярним не лише на проукраїнській території, але й за її межами. Збалансований симбіоз навчальної, виховної, просвітницької, соціокультурної та інших функцій закладу уможливив досягнення ефективності особистісного розвитку, пріоритетності аксіологічних центрів, організованого меценатства. Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні персоніфікованої спадщини представників ліцею, які заклали міцний фундамент подальшого освітнього та наукового поступу регіону.

Список використаних джерел

1. Dziesikolecie Polski odrodzonej (kńiłka ramitkowa) 1918-1928 rr. // Wyd-wo i nakładem „Ilustrowanego kurjera codzinnego”, „Swiatowida”, „Na szerokim ńwiecie” Kraków-Warszawa, 1928. 1209 s.
2. Komunikat Zrzeszenie Byiych Wychowankyw Liceum Krzem. // Liycie Krzemienieckie, 1934. № 11. – S. 391-392.
3. Liceum Krzemienieckie (Ognisko pracy spoiecznej na wsi). Prospekt. Krzemieniec: Nakładem Liceum Krzemienieckiego, 1935. S. 19-24.
4. Дудка Т.Ю. Соціально-освітній вектор діяльності товариства «Просвіта» (друга пол. XIX – поч. XX ст.) // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. К.: Видавництво НПУ імені М.П.Драгоманова, 2017. С. 44-52.
5. Коляденко С. Кременецький ліцей у системі освіти Волині (XIX- 30-ті рр. XX ст.): Монографія. Житомир: Житомирський держ. пед. у-тет, 2003. 136 с.
6. Кондратюк В., Зайцев О., Верхоляк І., Хома Л. Суспільно-політичне життя в Україні в 20-30 роках XX століття. Львів, 1993. 74 с.
7. Коновець О. Ф. Просвітницький рух в Україні (XIX – перша третина XX ст.). Київ: [б.в.], 1992. 170 с.
8. Панасюк В. Організація шкільництва в Волинському воеводстві в 20-ті рр.: до проблеми польсько-українського порозуміння // Збірник навчально-методичних матеріалів ВДУ. Луцьк, 1998. С. 82-87
9. Панасюк В. Режим двомовності в шкільництві на Волині у 1920-1930-их роках // Науковий вісник ВДУ: Істор. Науки. Луцьк, 2000. Вид. 1. С. 69-79.
10. Пономаренко С. Суспільно-політична ситуація на Волині у 20-их роках XX ст. // Науковий вісник ВДУ: Істор. Науки. Луцьк, 1999. Вип.5. С. 91-95.

11. Ротач П. З любов'ю до рідного краю // Слово і час. К., 1990. № 6. С. 76 – 81.
12. Собчук В.Д. Кременецький ліцей // Енциклопедія історії України: у 10 т. / редкол. : В.А. Смолій та ін; Інститут історії України НАН України. К. : Наук. думка, 2009. Т.5. С. 315.
13. Ткачук П. Політика уряду Польщі у галузі народної освіти на Волині (1919–1939) // Волинь і Волинське зарубіжжя. Луцьк, 1994. С. 150-153.
14. Черняхівський Г. Кременеччина від давнини до сучасності. Кременець. Папірус, 1999. 320 с.
15. Шваб А., Оболончик Н. Організаційно-структурні засади діяльності Кременецького ліцею в 1920-1930 рр. // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Луцьк, 2001. № 10. С. 19-23.
- 16.

References

1. Dzieszkołecie Polski odrodzonej (kikga pamitkowa) 1918-1928 rr. (1928). *Na szerokim wiecie*. Krakow-Warszawa, 1209. (in Polish)
2. Komunikat Zrzeszenie Byiych Wychowanekw Liceum Krzem (1934). *Liycie Krzemienieckie*, № 11. 391-392. (in Polish)
3. Liceum Krzemienieckie (Ognisko pracy spoiecznej na wsi) (1935). *Nakiadem Liceum Krzemienieckiego*, 19-24. (in Polish)
4. Dudka, T.Yu. (2017). Socialno-osvitnij vektor diyalnosti tovarystva «Prosvita» (druga pol. XIX – poch. XX st.). *Socialna robota v Ukrayini: teoriya i praktyka*. K.: Vydavnytstvo NPU imeni M.P.Dragomanova, 44–52. (in Ukrainian)
5. Kolyadenko, S. (2003). Kremeneczkij licej u systemi osvity Volyni (XIX- 30-ti rr. XX st.): Monografiya. Zhytomyr: Zhytomyrskij derzh. ped. u-tet, 136. (in Ukrainian)
6. Kondratyuk, V., Zajcev, O., Verolyak, I., Homa, L. (1993). *Suspilno-politychne zhyttya v Ukrayini v 20-30 rokax XX stolittya*. Lviv, 74. (in Ukrainian)
7. Konovecz, O. F. (1992). *Prosvitnyczkij ruh v Ukrayini (XIX – persha tretyna XX st.)*. Kyiv: [b.v.], 170. (in Ukrainian)
8. Panasyuk, V. (1998). *Organizaciya shkilnyczstva u Volynskomu voyevodstvi v 20-ti rr.: do problemy polsko-ukrayinskogo porozuminnya*. Zbirnyk navchalno-metodychnyh materialiv VDU. Luczk, 82-87. (in Ukrainian)
9. Panasyuk, V. (2000). *Rezhym dvomovnosti v shkilnycztvi na Volyni u 1920-1930-h rokax*. *Naukovyj visnyk VDU*. Luczk, 69-79. (in Ukrainian)
10. Ponomarenko, S. (1999). *Suspilno-politychna sytuaciya na Volyni u 20-h rokax XX st*. *Naukovyj visnyk VDU*. Luczk, 91-95. (in Ukrainian)
11. Rotach, P. (1990). *Z lyubovyu do ridnogo krayu*. *Slovo i chas*. K., 76 – 81. (in Ukrainian)
12. Sobchuk, V.D. (2009). *Kremeneczkij licej*. *Encyklopediya istoriyi Ukrayiny*. K. : Nauk. dumka. T.5, 315. (in Ukrainian)
13. Tkachuk, P. (1994). *Polityka uryadu Polshhi u galuzi narodnoyi osvity na Volyni (1919–1939)*. *Volyn i Volynske zarubizhzhya*. Luczk, 150-153. (in Ukrainian)
14. Chernyhivckij, G. (1999). *Kremenecchyna vid davnyiny do suchasnosti*. *Kremenecz*. Papirus, 320. (in Ukrainian)
15. Shvab, A., Obolonchik, N. (2001). *Organizacijno-strukturni zasady diyalnosti Kremeneczkogo liceyu v 1920-1930 rr*. *Naukovyj visnyk Volynskogo derzhavnogo universytetu imeni Lesi Ukrayinky*. Luczk, № 10, 19-23. (in Ukrainian)

Татьяна Дудка. Соціокультурное возрождение Кременецкого лицея под польским протекторатом в межвоенный период

В статье проанализированы поэтапность социокультурного возрождения Кременецкого лицея в составе Польши в течение первого тридцатилетия XX века. Определена значимость влияния функционирования учреждения для успешного регионального развития исследуемого периода. Показано сетевую структуру Кременецкого лицея, представленного на уровне дошкольных, средних, общеобразовательных, академических учреждений, деятельность которых усиливалась благодаря упорядоченности внутренних социальных взаимоотношений.

В ходе исследовательского поиска использовано целый спектр методов – историко-педагогический, историко-генетический, поэтапно-проблемный, сравнительный, хронологический, содержательный.

Ключевые слова: Кременецкий лицей, образование, наука, социальный та культурный розвиток, Наддніпрянщина.

Tetiana Dudka. Socio-cultural release of the Kremenets Lyceum under the Polish Protectorate the intermediate period

This article analyzes the influence of the Kremenets Lyceum on the educational movement of Naddnipro-anshchyna. The period of its functioning had great scientific and educational potential.

The historical and philosophical essence of the studied pedagogical phenomenon in the course of outlining multiple dimensions of its implementation in the social and cultural sphere has been problematized.

Emphasis is placed on the deep training potential of the studied educational center, which has promoted the comprehensive development of the individual. The dominant pedagogical principles, methodological approaches, which were innovative in the studied historical period, have been outlined.

By analyzing the creative heritage of national educators and social events of that time, the educational potential of the studied phenomenon has been revealed. Attention has been drawn to the values of education, which reflected the level of social and cultural development of the state. The research has proved that the thematic completeness of the educators' pedagogical views served as a constant source of substantiation of the ideological content of the educational process structuring of the studied period.

Professional training at the Kremenets Lyceum is considered in two main contexts. First, it is a systematic entity, which integrates from the public point of view through the specific organizations and institutions that in-

teract through material and information exchange. Second, professional culture at a higher level of integration is an element of interconnection and interaction of its functional components such as traditions, norms, and distribution of resources.

The development of the studied pedagogical phenomenon has been reflected to correlate with the laws of existence and the social and cultural features of the studied period. The importance of social, political, economic, and cultural determinants that became decisive in the process of forming the educational concept of that time has been emphasized. The analytical tools of the study were comparative, descriptive, source study, historical and structural, chronological, historical and comparative, constructive, and genetic methods.

Keywords: Kremenets Lyceum, education, science, social and cultural development, Naddnipryanshchyna.